

Pot knjige

Vita Poštuvan
Mojca Čerče

Inspiracija

Skozi okno na delovno mizo že cel popoldan sije sonce. Ravno zaključujem delo, ko zazvoni telefon. Presenečeno pogledam, saj kliče kolegica, ki je nisem slišala že nekaj let. Morda se je zmotila? Z nekaj zadrege dvignem telefon. »Oprosti, da se takole oglašam,« začne, »a ne vem, kaj naj naredim. Zdelo se mi je, da bi mi morda ti lahko pomagala.« Takoj mi je jasno, da je v enih tistih zoprnih situacij, kjer ni enoznačnih odgovorov.

Kaj naj naredim v tej situaciji? je najpogostejše vprašanje, zaradi katerega se na strokovne etične komisije obračajo psihologi. Ko so v stiski, ker se prvič znajdejo v etično občutljivi situaciji ali ker ne vedo, kako rešiti etično dilemo, ali ker so navkljub dobronamernosti ravnali »narobe« in ne najdejo poti iz tega.

Zalotim se, da mi je težko poslušati kolegico. Ni v zavidljivem položaju. Težko je reči, kaj bi bilo najbolje, najbolj svetniško, najbolj optimalno, najbolj življenjsko narediti v njenem primeru. Edino, kar lahko odgovorim, je, kaj bi bilo najlažje – se narediti, da problema ni. Začutim težo njene kepe v želodcu. In začutim svoj nemir, saj ne morem ostati ravnodušna. Sedem in usmerim pozornost v pripoved. Ne spoznam se na njeno področje dela, a dileme so mi znane.

Poštuvan, V., in Čerče, M. (2023). Pot knjige. V V. Poštuvan in M. Čerče (ur.), *Psiholog v dilemi: etične vsebine in etična zavest v praksi* (str. 13–20). Založba Univerze na Primorskem. <https://doi.org/10.26493/978-961-293-275-6.13-20>

Psihologi se pogosto izprašujemo o lastni poklicni identiteti. Zakaj je naš poklic tako pomemben, poseben, edinstven in kako se razlikuje od drugih sorodnih? Kaj je skupno tako široki množici ljudi, ki dela na področjih, ki so si različna kot dan in noč? Kako najdeta skupno točko strokovnega pogovora kolega iz šolske svetovalne službe v majhnem podeželskem vrtcu in kadrovnica velikega podjetja v prestolnici? Presek je v vsebini našega dela (usmerjenosti v človekovo psiho), načinih našega dela (psihološkem ocenjevanju, intervencijah) in predvsem zavezi etičnim standardom.

Govoriva o zakonih, pravilnikih, uveljavljenih praksah in etičnih načelih. Vmes odprem etični kodeks in prebiram člene. Tuhtam o modelih razreševanja etičnih dilem. »Ne počutim se dobro, če ravnam le tako, kot pravijo nekateri,« mi razlaga kolegica. Ko razvozlava, da sta v koliziji dve pomembni etični načeli, je lažje pogledati na situacijo. Obe sta ji osebno zelo blizu. A nenazadnje nista edini, po katerih se ravnamo v stroki. Problem je verjetno težji, ker so odpovedale ustaljene in z regulatornimi pravili usklajene prakse. Treba je narediti nekaj drugače in več.

Čeprav pri nas zaenkrat še nimamo zakonske regulacije poklica, imamo psihologi vseeno veliko načinov regulacije stroke. Že sicer le moralna zaveza etičnim standardom se lahko v interpretaciji delovne prakse privzame kot strokovni standard. Vendar je izziv etike ravno ta, da je včasih nad pravili ali zakoni, čeprav bi lahko regulatorji temu oporekali. Kohlbergova najvišja (postkonvencionalna) faza moralnega presojanja predvideva visok osebni moralni kompas, k čemur stremimo tudi v poklicni etiki.

Kolegica globoko izdihne. »Strah me je narediti nekaj tako drugačnega,« pove. Razumem jo, ker je strah realen. »Vendar mi je lažje, ker vseeno vem, da je to prava rešitev.« »Mhm,« dodam, v sebi pa se čudim njeni moči in uvidu. Prepoznala je, katera rešitev je za vključene ljudi boljša.

Modeli in tehnike etičnega odločanja nudijo načine krepitve etične zavesti, pri čemer sta kolegialna in strokovna pomoč nujni. Čim konkretnjši so primeri, na katerih se urimo, tem lažje je teoretične okvire prenesti v prakso. Zato smo v knjigi opredelili z etiko povezane koncepte, popisali etične vsebine in primere z različnih področij dela psihologov ter iz posebej občutljivih tem in ponudili razmisleke o načinih krepitve etične zavesti od študija ter superviziranja naprej, do samostojnega delovanja na strokovnem področju.

Nastajanje knjige

Nekaj dni po navdihujočem predavanju dr. Yeşim Korkut o izzivih in priložnostih za poučevanje etike pijeve (Zoom) čaj in kavo.

»Ej, Mojca, dajmo pripraviti knjigo o etiki.«

»Pa to bi bilo fantastično, Vita!«

Ideja o knjigi je nastala spontano med klepetom novembra 2021. Brez poglobljenega premisleka, brez dodelanih finančnih ali časovnih resursov. Zaradi velikih potreb in vse kompleksnejših etičnih izzivov, s katerimi se soočamo psihologi na različnih področjih svojega dela, ter zaradi pomanjkanja, pravzaprav kar odsotnosti, tovrstnega gradiva v slovenskem (in tudi mednarodnem) prostoru. Ko je bila ideja o knjigi izgovorjena, notranje ni bilo več poti nazaj. Mogoča je bila samo ena pot – naprej, pričeti z delom. »To je več kot potrebno gradivo,« sva se strinjali in hkrati v mislih slišali številne stanovske kolege s fakultet ter iz prakse, ki so temu pritrjevali. Posebna notranja zaveza, ki naslavlja eno najboljčutljivejših, najzahtevnejših in hkrati najveličastnejših tem pri delu z ljudmi, etiko, naju je gnala v predano delo. Pričeli sva z nagovarjanjem avtorjev k sodelovanju, iskanjem resursov in bojem s prenatrpanimi urniki v že tako preobremenjenem pokoronskem času. Pa ne le pri naju.

»Pa ti veš, da je že več kot 30 avtorjev potrdilo, da bodo napisali poglavje?«

»Vsi pravijo, da so v gužvi, v veliki gužvi, ampak da nekako bodo, ker je treba, ker si želimo. Slovenski psihološki prostor še kako zelo potrebuje takšno delo.«

»Pošiljala sem novoletno voščilnico, več kot 50 soavtorjev nas je že.«

»Daj, pokliči še enkrat. Knjiga ne more biti brez njih.«

»Ponovno sem štela: do 63 smo prišli. Bravo, *mi!*«

Pri urednikovanju naju je vodila strokovna in hkrati povezovalna skrb. Brez avtorjev poglavij te knjige ne bi bilo. Ko smo marca 2022 izvedli Zoom-srečanje z njimi, naju je energija dogodka še dodatno motivirala.

Čeprav so mnjenja o poteku izobraževanja (in formiranja) bodočih psihologov različna in so pri nas (poleg visokošolske zakonodaje) nekoliko regulirana še s certifikatom EuroPsy, sva k sodelovanju povabili vseh pet ustanov, v slovenskem prostoru ki izobražujejo v okviru programov psihologije. Etične zavesti ne smemo krepiti le pri nekaterih študentih, saj mora biti to osnova delovanja vseh bodočih psihologov. Tri javne

univerze in ena zasebna so se vabilu odzvale, ena žal ne (s pojasnilom, da ob pripravi knjige še niso izvedli celotnega sklopa študija).

Nekateri avtorji torej prihajajo iz akademskih vrst, večina iz strokovne prakse. Prihajajo z vseh koncev Slovenije in tudi iz tujine ter imajo različne delovne staže in izkušnje. Nekateri so tesni kolegi in prijatelji (ki so na Zoom-srečanju obujali spomine), nekatere je povezovalo pisanje poglavij knjige. Heterogenost ter pripravljenost avtorjev za angažiranje sta bili tekom leta in pol priprave gradiv neverjetni.

Skozi urednikovanje so naju navdihovale njihova pripravljenost, zavzetost, natančnost, samoiniciativnost, strokovnost ... srčnost in etičnost. Kako lepo smo se povezovali, dopolnjevali, spodbujali in razumeli! Pri sledenju skupnemu cilju sta nas vodila notranji zanos in ljubezen do našega poklica, ki poleg strokovnosti vključuje tudi visoko etično držo in zavedanje pomembnosti vseživljenjskega razvoja psihologa na tem področju.

Hvala avtorjem, ki so sodelovali pri pisanju te knjige.

»A si prebrala primer v tem poglavju? Saj ne morem verjeti, da se tudi na tem področju soočajo s takšnimi situacijami.«

Knjiga ponuja vpogled v osnovne koncepte o etiki in razvoj standardov etike v psihologiji ter opisuje delovanje komisij in strokovnjakov na tem področju. Delovanje slovenskih psihologov umešča v mednarodni (predvsem evropski) prostor in popisuje aktivnosti za krepitev etične zavesti psihologov pri nas. Če želimo krepiti strokovno identiteto psihologov, moramo razumeti svojo strokovno preteklost in družbeno umeščenost stroke. S tem se krepi tudi naša družbena moč in odgovornost.

Osrednji del knjige naslavlja pogoste ali občutljive etične vsebine in dileme. Želeli sva si, da bi bilo v monografiji zastopanih kar se da veliko področij psihološkega dela ali etično relevantnih tem. Naslovljenih jih je dvajset: vzgoja in izobraževanje, zdravstvena dejavnost, psihološko svetovanje, delo v centrih za socialno delo in varstveno delovnih centrih, šport, delo in organizacija, medicina dela, prometa in športa, policija, krizne situacije ob nesrečah, vojska, zapori, sodno izvedenstvo na področju psihologije v družinskih zadevah, raziskovanje psihologije, glasbenopsihološko raziskovanje, medkulturne kompetence, psihološko ocenjevanje, telepsihologija, mediji in samomorilno vedenje. Nevključenih je

ostalo nekaj področij dela, z najinega seznama pa vseeno le peščica (npr. tisto o delu psihologov v domovih za starejše – zaradi žal velikega pomanjkanja kolegov na tem področju).

Popis obstoječih praks poučevanja etike daje vpogled, kako so etične vsebine naslovljene v okviru študijev, podobno pa je naslovljeno v poglavju o superviziji. Poleg dobrih praks poučevanja in krepitev etične zavesti imamo na podlagi zbranih gradiv priložnost, da analiziramo, če (in kje) potrebujemo še dodatne spodbude, da bosta krepitev etične zavesti in uporaba modelov razreševanja etičnih dilem pri študentih ter psihologih v usposabljanju še uspešnejši.

Monografija je zaradi svoje širine precej unikatna. Namreč, tudi v tujini se večina knjig s področja etike in psihologije navezuje na ožja področja dela; navadno so to vsebine klinične psihologije, svetovanja, psihološkega ocenjevanja ali se knjige dotikajo izbranih etično občutljivih tem (podobno kot v tretjem sklopu naše knjige). Vendar pa tako širokega nabora celostno prikazanih različnih vsebin etike v psihologiji po našem vedenju še ni (bilo) popisanega na enem mestu.

»Sta si tako predstavljali reflektiranje primera? Tega nismo še nikoli tako počeli.«

Avtorji so naju večkrat spraševali, katere primere vključiti v publikacijo. Hkrati so izpostavljali pomisleke, da ni mogoče predstaviti vseh primerov. »Razumljivo,« sva soglasno dejali. Namen monografije ni popis vseh mogočih etičnih dilem in etično občutljivih situacij, temveč predstavitev nekaterih. Sedaj je v vsakem poglavju naslovljenih nekaj (v povprečju verjetno približno pet) dilem iz prakse. Če jih seštejemo, je v monografiji predstavljenih več kot sto etičnih primerov, s katerimi se srečujemo psihologi pri svojem delu. To so dragocene in pomembne vsebine.

V knjigo vključeni primeri so prilagojeni, do neke mere prikriti ali spremenjeni zaradi varovanja ljudi, pa vendar so predvsem in zelo avtentični ter aktualni. V svojih prispevkih so si avtorji drznili napisati tisto, kar bi kdaj najraje kar skrili – pred sabo, kolegi, klienti, javnostjo ... Etične dileme namreč niso enostavne niti prijetne. Tudi njihovo razreševanje je včasih ravno zaradi močnih čustvenih stisk izpeljano po najlažji poti, manj etično občutljivo in manj premišljeno. Avtorji so v svojih besedilih reflektirali izzive etičnih vsebin pri delu psihologa po daljši, zapletenejši, etično občutljivejši in zavzetejši poti. Razkrivali so tudi notranje doživljanje psihologa, njegove stiske, dvome in odprta vprašanja ter seveda številne primere dobrih praks razreševanja etično občutljivih situacij.

Razpravljanja o primerih bralec ne sme jemati kot recepturo, ki bi lahko enako (ne)učinkovito delovala v drugem, četudi na videz še tako sličnem primeru. Reflektiranje prispeva k ozaveščanju, kako o etičnih dilemah razmišljati, na kaj vse biti pozoren, kakšni so mogoči načini etično občutljivega ravnanja ipd. Izčrpne razprave in refleksije avtorjev dragoceno opogumljajo bralca k etični občutljivosti, ga usmerjajo in vodijo ter spodbujajo h končni odločitvi, ki je za vsak primer edinstvena.

Ker absolutnega odgovora, kaj je dobro oz. pravilno, ni, mora biti reflektiranje etično občutljivih situacij za psihologe stalnica strokovnega dela. Čaka nas torej neskončno premlevanje, kaj je za določenega posameznika, skupino, družbo v danem trenutku in prostoru oz. v dani situaciji najboljše narediti. Z besedili v tej knjigi imamo priložnost učiti se procesa reflektiranja etičnih vsebin pri našem delu.

»Skrb za etiko je skrb za dobrobit ljudi.«

Etično ustrezno delovanje je ključna komponenta zaupanja širše javnosti v psihologe in psihologijo. Ker se pri delu psihologov pogosto naslavlja zelo pomembna življenjska vprašanja, čustveno intenzivne teme in ranljivi posamezniki ali skupine, mora biti etično ustrezno delovanje minimalni standard dela, ki je nadgrajen s strokovnim znanjem.

Zaveza psihologa k upoštevanju etičnih standardov je njegova obljuba širši javnosti, da bo delal dobro. Knjiga *Psiholog v dilemi: etične vsebine in etična zavest v praksi* je korak k implementaciji tega.

Opombe ob branju knjige

Knjiga je razdeljena v pet vsebinskih sklopov, popisanih v triintridesetih poglavjih, in je nastala v sodelovanju s triinšestdesetimi avtorji. Zaradi obsega in razlik v vsebinskih poudarkih in širini področij, ki jih opisujemo, publikacija ni popolnoma homogena.

Avtorji so v prispevkih pisali v prvih osebah ednine, dvojine ali množine, odvisno od njihove situacije oz. konteksta. Tudi konkretni primeri so izmenjaje pisani v prvi ali tretji osebi ednine ali množine.

Nekateri avtorji so pisali v še vedno prevladujoči in slovnično ustaljeni praksi uporabe moškega spola, drugi so izmenjaje uporabljali besede za moški ali ženski spol, spet tretji so uporabili končnice besed za navezovanje na različne spole. V besedilih tega nismo poenotili. Uporaba moškega spola v tekstih za vse spole naj bo razumljena kot slovnična oz. nezaznamovana uporaba. Tako je tudi pri naslovu knjige. Izjema so le konkretni primeri, kjer spol predstavlja pomembno dimenzijo situacije.

Ker avtorji poglavij prihajajo z različnih strokovnih področij, se to zrcali tudi v uporabi njihovega besedišča. V knjigi so zato uporabljeni različni izrazi za posameznika, ki s psihologom stopa v strokovni odnos: npr. klient, uporabnik, svetovanec, udeleženec, delavec, učenec, dijak, študent, supervizant itd. Podobno se razlike med strokovnimi področji zrcalijo tudi v dolžini besedil in načinih reflektiranja. Čeprav sta bila osnovna struktura in obseg poglavij določena, so nekateri avtorji v opisih zajemali zelo široko paleto vsebin, zato so njihova poglavja daljša. Med temi zagotovo izstopa poglavje o etičnih vsebinah pri delu psihologa v vzgoji in izobraževanju, kjer so kolegice naslavljale delovanje psihologov tako v vrtcih, osnovnih in srednjih šolah kot tudi na različnih delovnih mestih. Vsako od teh področij bi bilo lahko tudi samostojno poglavje.

V knjigi bo uporabljenih kar nekaj kratic. Nekatere bodo specifične za posamezna področja, pogostejše pa so:

- DPS: Društvo psihologov Slovenije,
- EFPA: Evropska zveza psiholoških združenj (European Federation of Psychologists' Associations),
- APA: Ameriško psihološko združenje (American Psychological Association).

Knjiga je nastajala, še preden je umetna inteligenca posegla v načine publiciranja, zato je v njej (poleg zelo bogatega in kakovostnega nabora vsebin) morda tudi kakšna človeška napaka. Zaradi pristnosti in avtentičnosti vsebine ter predanosti avtorjev svojemu delu je ob visoki strokovnosti in izkušenosti avtorjev mestoma mogoče zaznati tudi subtilnejše vsebine, v katerih je prepoznan vidik doživljanja avtorjev.

Ko bomo pripravljali naslednjo izdajo, bo morda že zelo drugače. Zavezanost etiki in uresničevanje najsubtilnejših ter najvišjih elementov medosebnih odnosov in moralnih ter izpolnitvenih vrednot bosta morda ravno zato še bolj naslovljena in za obstoj človeštva še bistvenejša.

Sedaj, ko gre v svet ...

... si želim, da bi bila knjiga inspiracija za boljši svet.

Vita

... si želim, da bi bila vsebina knjige v pomoč in navdih vsem, ki smo se odločili opravljati ta zahteven, plemenit in čudovit poklic. Psihologija

brez etične občutljivosti in etične zavesti izgubi svojo vrednost, z njo pa ustvarja veličino dobrega, nečesa najvišjega in tistega, k čemur je treba stremeti.

Mojca